

TÜRK KÜLTÜRÜNDE COĞRAFYA-I

Editörler:

Doç. Dr. Ali MEYDAN - Doç. Dr. Turhan ÇETİN

Yazarlar:

Prof. Dr. Emrullah Güney

Prof. Dr. İhsan Bulut

Doç. Dr. Ali Meydan

Doç. Dr. Bülent Aksoy

Doç. Dr. Mustafa Ertürk

Doç. Dr. Sıdıka Çetin

Doç. Dr. Turhan Çetin

Doç. Dr. Ünal Özdemir

Yrd. Doç. Dr. Adnan Doğan Buldur

Yrd. Doç. Dr. Nadire Karademir

Yrd. Doç. Dr. Öznur Yazıcı

Yrd. Doç. Dr. Şenay Güngör

Yrd. Doç. Dr. Taşkın Deniz

Öğrt. Gör. Selçuk Burhan Cihat

Arş. Gör. Muhammed Oral

Editörler: Doç. Dr. Ali MEYDAN
Doç. Dr. Turhan ÇETİN

TÜRK KÜLTÜRÜNDE COĞRAFYA - I

ISBN 978-605-318-233-7

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları
Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri,
kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt
ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.
Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında
yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları
satın almamasını diliyoruz.

I. Baskı: Haziran 2015, Ankara

Yayın-Proje Yönetmeni: Ayşegül Eroğlu

Dizgi-Grafik Tasarım: Selda Tunç

Kapak Tasarımı: Yılmaz Yücel

Baskı: Ayrıntı Basım Yayın ve Matbaacılık Ltd. Şti
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 770. Sokak No: 105/A
Yenimahalle/ANKARA
(0312 394 55 90)

Yayıncı Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No: 13987

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA

Yayınevi 0312 430 67 50 - 430 67 51

Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

ÖN SÖZ

Türk tarihi ve kültürünün tespit edilebilen en eski yazılı metinleri VII. asrın sonlarına ait olan dikili taşlardır. Bunlar arasında yer alan ve 720'de Tonyukuk, 732'de Kültiğin ve 735'te Bilge Kağan adına dikilen Orhun Yazıtları gerek muhtevaları, gerek dil ve üslup özellikleri ve gerekse dönemin özelliklerini yansıtması açısından Türk tarihi ve kültürünün şaheserleri arasında sayılmaktadır.

Hâkim sözlü kültür geleneğine sahip bir toplumun yavaş yavaş yazılı kültüre de önem vermeye başlamasının göstergesi olan Orhun Abidelerinin yanı sıra tarihimizden günümüze ulaşan Yaratılış, Saka, Göktürk, Manas, Uygur, Oğuz Kağan destanları gibi birçok destan da dönemin kültür özelliklerini ortaya koyar niteliktedir.

Sözlü kültürün yanı sıra, zaman zaman yazılan şaheserler de dönemlerine damgasını vurmanın yanı sıra tarih, kültür ve coğrafi özelliklerini de günümüze taşımıştır. Bu şaheserler arasında Divan'ü Lügat-it Türk, Kut'ad-gu Bilig, Dede Korkut Kitabı sayılabilirken; Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte yeni coğrafyaya özgü eserler ortaya konulmaya başlanmıştır. Anadolu coğrafyasında Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Hacı Bayram Veli, Nasreddin Hoca gibi ilim adamları ve kanaat önderleri hem toplumun manevi ve düşünsel yapısını şekillendirirken hem de coğrafyanın vatan olmasını sağlamışlardır. Yazmış oldukları şiirler, mesneviler, öğütler ise hem dönemin kültür ve inanç iklimini ortaya koymakta hem de yaşanan coğrafyanın özellikleri ve etkileri açıkça dile getirilmektedir.

Türk tarihi ve kültürünün en önemli kilometre taşlarından olan ve XIV. asırda yazıya geçirilen "Dede Korkut Kitabı" bir yandan destan döneminin hatıralarını saklarken, muhteva, dil ve üslup mükemmeliyeti bakımından da aşılamayacak karakterdedir.

Tarihi süreç içinde Türk kültürünün özelliklerini ve genel karakterini bazen destanlarda, bazen Bengü taşlarda, bazen Dede Korkut'un kopuzunda, bazen de divan şiirinde, halk edebiyatında, hikâyelerde, denemelerde bulmak mümkün olurken; yaşanan coğrafyanın özelliklerini ve kültür üzerine etkilerini de gene bu eserlerde bulabiliriz.

“Türk Kùltüründe Coğrafya” temalı bu çalışmada Türk tarihinin önemli kiři ve eserlerinden küçük lezzetler sunmak amaçlanmıştır. Böyle bir eserde elbette bütün Türk tarihini ve kùltürün sığdırmak ve coğrafi özelliklerini ortaya koymak mümkün değildir. Ancak sunabileceğimiz küçük lezzetlerle, Evliya Çelebi ile Türk ve İslam dünyasının coğrafi özelliklerini günün şartlarına göre değerlendirebilir, Karacaoğlan ile Çukurova ve Toros Dağlarını keşfedebilir, Piri Reisle okyanuslara açılabilirsiniz. Gün gelir Yunus Emre ile Urum ile çam’ı gezerken, Aşık Veysel ile Anadolu’ya dönüp "sadık yar" kara toprağa bağlanabilirsiniz.

Türk kùltüründe coğrafyanın bir diğer özelliği de Türk tarihi boyunca toplumun adeta yol göstericisi olmuş İslam öncesi dönemde destanlar, Bengü taşlar; İslamiyet’in kabulünden sonra Kaşgarlı Mahmut, Mevlana, Yunus Emre gibi değerler ortaya konulmaya çalışılırken, bir yandan da Türk dünyasının Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya gibi farklı coğrafyalarının özellikleri de yazar, şair ve devlet adamlarının gözünden ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3 Mayıs 2015, Ankara

Editörler

Doç. Dr. Ali MEYDAN

Doç. Dr. Turhan ÇETİN

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

1. BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE COĞRAFI ÖGELER

Prof. Dr. Emrullah Güney

Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı (Emekli)

2. BÖLÜM: NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA COĞRAFYA

Yrd. Doç. Dr. Öznur Yazıcı

Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

3. BÖLÜM: KÜLTÜREL COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN HACI BEKTAŞ VELİ'NİN FELSEFESİ VE ESERLERİ

Doç. Dr. Turhan Çetin

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı

4. BÖLÜM: MUKADDİME'YE GÖRE DÜNYA'NIN DOĞAL ÇEVRELERİ VE BÖLGE ANLAYIŞI

Doç. Dr. Mustafa Ertürk

Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

Doç. Dr. Ünal Özdemir

Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

5. BÖLÜM: EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNDE "COĞRAFYA"

Yrd. Doç. Dr. Adnan Doğan Buldur

*Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Coğrafya
Eğitimi Anabilim Dalı*

6. BÖLÜM: YUNUS EMRE ŞİİRLERİNDE COĞRAFI UNSURLAR

Doç. Dr. Ali Meydan

*Neuşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi
Anabilim Dalı*

7. BÖLÜM: 17. YÜZYILDA YENİLİKÇİ BİR COĞRAFYACI: KÂTİP ÇELEBİ

Doç. Dr. Bülent Aksoy

Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı

8. BÖLÜM: KARACAOĞLAN ŞİİRLERİNDE COĞRAFI UNSURLAR

Yrd. Doç. Dr. Şenay Güngör

Neuşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

9. BÖLÜM: ÂŞIK VEYSEL'İN ŞİİRLERİNDE COĞRAFI UNSURLAR

Yrd. Doç. Dr. Nadire Karademir

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

**10. BÖLÜM: KAFKASYA'DA ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ VE
KAFKAS KARTALI İMAM ŞAMİL**

Yrd. Doç. Dr. Taşkın Deniz

Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

11. BÖLÜM: ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN ŞİİRİNDE COĞRAFI ÖGELER

Prof. Dr. Emrullah Güney

*Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı
(Emekli)*

**12. BÖLÜM: ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA GELENEKSEL TÜRK KONUTUNDA
TARİHSEL SÜREKLİLİKLER**

Doç. Dr. Sıdıka Çetin

Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

13. BÖLÜM: KERKÜKLÜ YAZAR VE ŞAİRLERDE KERKÜK COĞRAFYASI

Öğrt. Gör. Selçuk Burhan Cihat

Kerkük Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Bölümü

14. BÖLÜM: TÜRK DESTANLARI VE COĞRAFYA İLİŞKİSİ

Arş. Gör. Muhammed Oral

Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

15. BÖLÜM: CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNDE COĞRAFYA

Prof. Dr. İhsan Bulut

Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Bölümler ve Yazarları.....	v

1. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE COĞRAFI ÖGELER

Değerlendirme.....	21
Kaynaklar.....	22

2. BÖLÜM

NASREDDİN HOCA FIKRALARINDA COĞRAFYA

Fıkra Gibi Yaşamak, Fıkralarda Yaşamak.....	25
1. Giriş.....	25
2. Nasreddin Hoca'nın Hayatı ve Dünyada Tanınması	27
3. Nasreddin Hoca Fıkralarının Genel Özellikleri.....	30
4. Nasreddin Hoca Fıkralarının Eğitici Yönü	31
5. Türk Kültürü Açısından Nasreddin Hoca Fıkraları.....	32
6. Nasreddin Hoca Fıkralarında Coğrafya.....	33
A. Matematik coğrafya unsurları ile ilgili bazı fıkralar	35
B. Fizikî coğrafya unsurları ile ilgili bazı fıkralar.....	40
C. Beşerî coğrafya unsurları ile ilgili bazı fıkralar	45
Kaynaklar.....	50

3. BÖLÜM

KÜLTÜREL COĞRAFYA PERSPEKTİFİNDEN HACI BEKTAŞ VELİ'NİN FELSEFESİ VE ESERLERİ

1. Giriş.....	56
2. Hacı Bektaş Veli'nin Hayatı ve Felsefesi	59
3. Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'da Türk Kültürünün Oluşmasındaki Rolü.....	61
4. Hacı Bektaş Veli'nin Eserlerinde Coğrafi Konular.....	63
5. Velâyetname'de Coğrafya Kavramlarının Kullanıldığı Örnek Olaylar	67
Kutbettin Haydar'ın Bedehşana Gitmesi Olayı (Velâyetname sayfa: 105).....	67
Hoca Ahmet Yesevi'nin Hacı Bektaş ile Buluşup Dua Etmesi (Velâyetname sayfa: 119).....	67
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin Bedenşan Ülkesini Fethi (Velâyetname sayfa: 129-133).....	67
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin Bedenşan Ülkesini Fethi (Velâyetname sayfa: 147-160).....	68
Hacı Bektaş Veli'nin Ürgüp Vilayetinde Gösterdiği Kerametler (Velâyetname sayfa: 241).....	68
Hacı Bektaş Veli'nin Nureddin Hoca'ya Gösterdiği Keramet (Velâyetname, sayfa: 279-293).....	69
Hacı Bektaş Veli'nin Hırkasını Çıkarıp Yakması ve Küllerinin Oduna Dönüşmesi (Velâyetname, sayfa: 347).....	70
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin Yunus Emre'yi Taptuk Emre'ye Göndermesi (Velâyetname, sayfa: 447).....	70
Hacı Bektaş Veli'nin Ahi Evran ile Karşılaşması (Velâyetname, sayfa: 467).....	71
Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin Denizde Fırtına Yüzünden Batmakta Olan Bir Başka Gemiyi Kurtarması (Velâyetname, sayfa: 679).....	72
Hacı Bektaş Veli'nin Cemal Seyyid Sultan'a Keramet Göstermesi (Velâyetname, sayfa: 773).....	72
6. Hacı Bektaş Veli'nin Bazı Sözleri ve Beşerî Coğrafya ile Bağı.....	73
7. Sonuç ve Öneriler.....	75
Kaynaklar.....	77

4. BÖLÜM

MUKADDİME'YE GÖRE DÜNYA'NIN DOĞAL ÇEVRELERİ VE BÖLGE ANLAYIŞI

1. Giriş.....	83
2. İkinci Kısım: Yeryüzündeki Yerleşim Yerlerinin Ağaçlarından, Irmaklarından, İklimlerinden, Başlıcaları	84
2.1. Kuzey Yarım Küre'ye, Güney Yarım Küre'den Daha Fazla Yerleşilmesi ve Nedeni.....	88
3. Bölgeler	90
Bölgelerde Enlem.....	90
3.1. Birinci Bölge	91
Birinci Bölüm	91
Altıncı Bölüm	91
3.2. İkinci Bölge.....	92
3.3. Üçüncü Bölge	94
Birinci Bölüm	94
İkinci Bölüm.....	95
Üçüncü Bölüm	95
Dördüncü Bölüm.....	96
Beşinci Bölüm	96
Altıncı Bölüm	97
Yedinci Bölüm.....	98
Sekizinci Bölüm	98
Dokuzuncu Bölüm	98
Onuncu Bölüm.....	99
3.4. Dördüncü Bölge.....	99
Birinci Bölüm	99
İkinci Bölüm.....	100
Üçüncü Bölüm	101
Dördüncü Bölüm.....	101
Beşinci Bölüm	101
Altıncı Bölüm	102
Yedinci Bölüm	103
Sekizinci Bölüm	104
Dokuzuncu Bölüm	105
Onuncu Bölüm.....	105

3.5. Beşinci Bölge.....	105
Birinci Bölüm	105
İkinci Bölüm	106
Üçüncü Bölüm	106
Dördüncü Bölüm	107
Beşinci Bölüm	107
Altıncı Bölüm.....	108
Yedinci Bölüm.....	108
Sekizinci Bölüm	108
Dokuzuncu Bölüm	109
Onuncu Bölüm	109
3.6. Altıncı Bölge	109
Birinci Bölüm	109
İkinci Bölüm	109
Üçüncü Bölüm	110
Dördüncü Bölüm	110
Beşinci Bölüm	110
Altıncı Bölüm.....	111
Yedinci Bölüm.....	111
Sekizinci Bölüm	111
Dokuzuncu Bölüm	112
Onuncu Bölüm.....	112
3.7. Yedinci Bölge	112
Birinci ve İkinci Bölüm	112
Üçüncü Bölüm	113
Dördüncü Bölüm.....	113
Beşinci Bölüm	113
Altıncı Bölüm	113
Yedinci Bölüm.....	114
Sekizinci Bölüm	114
Dokuzuncu Bölüm	114
Onuncu Bölüm	115
4. Üçüncü Kısım: Normal, Sıcak, Soğuk Hava ve Havanın İnsanların Renklerine ve Çeşitli Durumlarına Olan Etkileri	115
Havanın İnsan Ahlakına Olan Etkisiyle İlgili.....	116
Toplumsal ve Uygar Yaşamın Bollukla ve Açlıkta Değişen Durumları, Bolluk ve Açlığın İnsan Yapısı ve Ahlakı Üzerindeki Etkileri	117
Kaynaklar.....	119

5. BÖLÜM

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNDE “COĞRAFYA”

GİRİŞ.....	121
Coğrafi Konum.....	123
1. Fiziki Coğrafya Özellikleri.....	123
1.1. Jeomorfolojik Özellikler.....	123
Dağlar.....	123
Ovalar.....	125
Volkanizma.....	125
Kumul Topografyası.....	125
Mağaralar.....	126
Dev Kazanı.....	126
Irmak Adası.....	126
Kıyı Dili (Lido) Oluşumu.....	127
Geçit Yerleri.....	127
1.2. İklim.....	127
Rüzgârlar.....	130
1.3. Hidrografik Özellikler.....	130
Akarsular.....	130
Kaynaklar (Pınarlar).....	132
Sıcak su Kaynakları (Ilıcalar-Kaplıcalar) - İçmeceler.....	134
Göller.....	135
Göl İçindeki Yüzen Adalar.....	136
Denizler.....	136
Denizlerde Adalar.....	138
1.4. Bitki Örtüsü.....	140
1.5. Yaban Hayatı.....	141
1.6. Doğal Afetler.....	142
1.7. Kartografya.....	144
Harita-Kroki.....	144
Coğrafi Yönler.....	144
Güneş Takvimi.....	144

2. Beşerî Coğrafya Özellikleri	147
2.1. Nüfus ve Yerleşme	147
Yaylacılık	150
2.2. Sınırlar	150
3. Ekonomik Coğrafya Özellikleri.....	151
3.1. Tarım.....	151
3.2. Hayvancılık.....	152
Deniz Ürünleri	153
3.3. Madencilik	153
3.4. Sanayi.....	157
3.5. Ulaşım.....	157
3.6. Ticaret.....	158
3.7. Turizm	159
3.8. El Sanatları.....	160
3.9. Tıbbi Coğrafya	161
3.10. Uygulamalı Coğrafya	161
Sonuç.....	163
Kaynaklar.....	164

6. BÖLÜM

YUNUS EMRE ŞİİRLERİNDE COĞRAFI UNSURLAR

1. Giriş.....	167
1.1. Amaç.....	168
1.2. Yunus Emre'nin Hayatı.....	170
1.3. Eserleri.....	171
2. Yunus Emre Şiirlerinde Coğrafi Unsurlar.....	172
2.1. Fiziki Unsurlar.....	173
3. Zaman	174
4. Toprak.....	176
5. Zoocoğrafya	176
6. Beşerî Coğrafya Özellikleri	177
7. Ve Yolculuk. . .	179
Sonuç.....	180
Kaynaklar.....	181

7. BÖLÜM

17. YÜZYILDA YENİLİKÇİ BİR COĞRAFYACI: KÂTİP ÇELEBİ

Giriş.....	183
Kâtip Çelebi'nin Coğrafya ile İlgili Eserleri	185
Birinci Cihannüma	185
Atlas Minor (Fransızca'dan Çeviri).....	187
İkinci Cihannüma.....	188
Sonuç.....	194
Kaynaklar.....	195

8. BÖLÜM

KARACAOĞLAN ŞİİRLERİNDE COĞRAFI UNSURLAR

1. Giriş.....	197
1.1. Amaç.....	198
1.2. Karacaoğlan'ın Hayatı.....	198
2. Yöntem	200
3. Karacaoğlan Şiirlerinde Coğrafi Unsurlar	200
3.1. Coğrafi Konum	201
3.2. Fiziki Unsurlar	201
3.3. Beşerî, Ekonomik ve Kültürel Coğrafya Unsurları.....	205
4. Sonuç ve Değerlendirme	215
Kaynaklar.....	217

9. BÖLÜM

ÂŞIK VEYSEL'İN ŞİİRLERİNDE COĞRAFI UNSURLAR

1. Giriş.....	221
2. Âşık Veyssel	223
2.1. Âşık Geleneği.....	223
2.2. Âşık Veyssel ve Şiiri	223
3. Âşık Veyssel'in Şiirlerinde Coğrafi Unsurlar.....	225
3.1. Doğal Coğrafya Unsurları.....	225
3.1.1. Toprak Olgusu	225

3.1.2. Tabiat Olgusu	226
3.1.3. Dağ Olgusu.....	227
3.1.4. İklim Özellikleri.....	228
3.1.5. Hidrografik Özellikler	229
3.1.6. Bitki Örtüsü.....	230
3.1.7. Hayvanlar	231
3.2. Beşeri, Ekonomik ve Kültürel Coğrafya Unsurları.....	232
3.2.1. Yerleşim Üniteleri.....	232
3.2.2. İstanbul Olgusu.....	234
3.2.3. Yayılcılık Faaliyetleri	234
3.2.4. Ekonomik Etkinlikler (Anadolu'da Yetiştirilen Ürünler ve Geçim Kaynakları)	235
3.2.5. Halk Evleri ve Köy Enstitüleri.....	237
3.2.6. Gurbet Olgusu	237
3.2.7. Vatan Sevgisi ve Türklük Olgusu.....	238
3.2.8. Atatürk Sevgisi	241
3.2.9. Sosyal İçerikli Konular.....	241
4. Sonuç ve Değerlendirme	244
Kaynaklar.....	246

10. BÖLÜM

KAFKASYA'DA ÖZGÜRLÜK MÜCADELESİ VE KAFKAS KARTALI İMAM ŞAMİL

Etimolojik Açıdan Kafkasya.....	249
Coğrafi Özellikleri ile Kafkasya.....	251
Siyasi Coğrafya Kapsamında Kafkasya.....	253
Kafkasya'da Kimlik, Din ve Milliyetçilik	256
Kafkasya'da Rusya Mezalimi ve İlk Tepkiler	260
Kafkasya'da Özgürlük Mücadelesi ve Müridizm	264
Kafkas Kartalı İmam Şamil	268
Kaynaklar.....	272

11. BÖLÜM

ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN ŞİİRİNDE COĞRAFİ ÖGELER

Lügatçe.....	294
Kaynaklar.....	295

12. BÖLÜM

ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA GELENEKSEL TÜRK KONUTUNDA TARİHSEL SÜREKLİLİKLER

1. Giriş: Kavramsal Çerçeve	297
2. Yerleşme Öncesi Dönem	299
3. Yerleşme Dönemi	301
4. Yerleşme Sonrası Dönem	304
Sonuç.....	306
Kaynaklar.....	307
Şekiller	309

13. BÖLÜM

KERKÜKLÜ YAZAR VE ŞAİRLERDE KERKÜK COĞRAFYASI

KERKÜK KALESİ.....	317
Taşköprü	318
Altunköprü.....	322
Gürgür Baba.....	323
İmam Zeynel Abidin.....	324
Hasa Çayı.....	324
Gavurbağı.....	327
Korya.....	327
Sarıkahya	328
Musalla	328
Bulava Köyü	329
Kümbetler Köyü	329
Türkalan.....	330
Yayçı	330
Yahyava.....	330
Leylan.....	331
Kaynaklar.....	333

14. BÖLÜM

TÜRK DESTANLARI VE COĞRAFYA İLİŞKİSİ

Türk Destanlarında Coğrafi Unsurlar	338
Sonuç.....	343
Kaynaklar.....	344

15. BÖLÜM

CENGİZ AYTMATOV'UN ESERLERİNDE COĞRAFYA

1. Giriş	345
2. Cengiz Törekuloviç Aytmатов'un Hayatı	347
3. Eserleri	348
3.1. Beyaz Gemi Romanındaki Coğrafi Bilgiler	349
3.2. Elveda Gülsarı Romanındaki Coğrafi Bilgiler.....	350
3.3. Gün Olur Asra Bedel/Gün Uzar Yüzyıl Olur Romanındaki Coğrafi Bilgiler	352
3.4. Dişi Kurdun Rüyası Romanındaki Coğrafi Bilgiler.....	354
Sonuç	355
Kaynaklar.....	356

1. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE COĞRAFI ÖGELER

Prof. Dr. Emrullah GÜNEY
Dicle Üniversitesi
emrullahguney@gmail.com

Cumhuriyet döneminde, 1920'lerden günümüze, yurt coğrafyasının genişliğinde çok sayıda şiir yazılmıştır. Öğretmen, avukat, çiftçi, kaymakam, işçi, vali, yayıncı, avukat... Yaşadığı beldeyi, yöresini şiirle dile getirmişlerdir. Bunlar bir anlamda yurt güzellemesidir. Okumayı öğrenen ilkokul öğrencisi, önce bunlarla karşılaşır ders kitaplarında. Yurdu sevmenin, yaşanılan topraklara ilgi duymanın ve yöresellikten ülkeselliğe geçişte bu şiirlerin önemli yardımı olur.

Öğretmen **Özbek İncebayraktar** yurt genelinde sevginin şiirini yazıyor.

Edirne'de bayrak bayrak çalkandım,

Ardahan'da göğüslere kalkandım,

Erzincan'da yanardağdım, volkandım,

Sevdan ile sarhoş oldum Türkiyem

Aklım aldın bir hoş oldum Türkiyem !

Erzurum'da dadaşın var, bar'ın var;

Erciyes'te bulut bulut karın var;

Silifke'nde portakalın, narın var;

Sevdan ile sarhoş oldum Türkiyem

Aklım aldın bir hoş oldum Türkiyem.

Mekik mekik, renk renk halı dokunur;

Ispartalım saçına gül sokunur.

Sana aşkım, seni benden sakınır;

Sevdan ile sarhoş oldum Türkiyem

Aklım aldın bir hoş oldum Türkiyem.

Selimiye, Dolmabahçe, Hisarlar,

“Bu ülkeye Türk mührünü basanlar”

Kağaların, destan destan susanlar

Sevdan ile sarhoş oldum Türkiyem

Aklım aldın bir hoş oldum Türkiyem.

Antalya’da duygularım çağlaşır,

Anamur’da “Kıbrıs” deyi ağlaşır,

Manavgat’ta köpük köpük çağlaşır

Sevdan ile sarhoş oldum Türkiyem

Aklım aldın bir hoş oldum Türkiyem.

Ömer Nida Bıçakçı bozkırlarımızın engin gönüllü ağacını şiirinde dillendiriyor.

Bir alıç bilirim Anadolu’da

Dallarında yüzlerce adak

Yolcular geçer önünden

Yayan yapıldak

Ulu bir ağaç olsa diyorum

Gölgesine uzanıp yatsak

Eğilse dalları üstümüze

Yaprakları hışırdayarak

Umutları yeşerir alıcın

İçini bir kitap gibi okur toprak

Özlem dolu türküler tutturur

Karanlıkta yıldızlara bakarak

Sonra kış gelir içi burkulur
Yalnızlık gerçekten acı
Karlara gömülü kalır
Bozkırdaki alıç ağacı

Meriç, Tunca, Arda nerede birleşir ve tek ırmak olur? Edirne'de. **Akıncıoğlu Niyazi Bey**'in şiiridir.

Bir yerde görürsen ki:
Ağır ve edalı akar,
Dal dal söğütleri öperek
Samur üç belik gibi
 Üç koldan sular;
Müjdeler olsun efendim:
 Edirne'desin.
Mevsim, fasl-ı bahardır,
Gecedir ve mehtap vardır.
Ve sen,
Bir kavsi kuzahahta yürür gibi
 Köprülerdesin.
Şataraban makamında bir şarkı dudaklarında,
Düşünür çöremezsın:
Bu naz-ı istiğna, bu avaz neden:
Neden yarı eğilmiş suya dallar?
Öyle ferman etmiş eden
 Kimseler bilmez.
“Gönül bir top ibrişim
Sarılsa çözülmez.”
Burada her şey,
Bakınır hüsnüne hayran.
Seyreyler cemalini eğilmiş suya
Mermer ihtişamında serhad-di vatan.

Tahsin Saraç, şiirinde Anadolu'yu dile getiriyor. Güneşiyle, sularıyla, yüreğiyle, acılarıyla...

*Güneş Anadolu'da güneştir
Başka yerde sarı bir nokta, üvey
Güneş mi, nar çiçeği gülüslü
Yarlardan o dağ düdenlerine
Diri demet ışınlarla vurmah, dikey.*

*Su, Kızılırmak'ta sudur
Fırat'ta, Seyhan'da su
Çullanırken azgın aygırlar gibi
Kısrak ovalara doğru*

*Yürek, Anadolu'da yürektir
Benimkincek, yeniçeri kazanı
Vuruşu, bir kadana dörtlü
Bir ağzı, ipek dilen bir kılıç
En okşayan kadife öte ağzı.*

*Acı, Anadolu'da acıdır, suskun ve titrek
Kesen çok kez akımı ak düşlü bir uykuda
Zından güzel değil evet, ölüm kara soluklu
Zından ve ölüm de olsa ama bir gün yazgıda*

Yine Anadolu'da.

Mimar **Cengiz Bektaş**, Gediz Koyağı'nın güzellemesini söylüyor.

*Gerilir doğanın kasıkları
Doğurur güneşi
Kısraklar ak kanatlarını vurup
Dar yerinden girerler koyağa
Boydan boya çizilir artık gün ışığı denize
Deliniş
Dürmek
Selendi
Kavuşurlar bir bir*

Tutar elinden gelir Kocaçayı Alaşehir

Sard'ın oralarda Gediz

Enlenir

Sard'ın oralarda koyak

Doğurganlığında bilinçlenir

Milyonlarca at yelesi dikilir kavaklarda

Bir karşı koyuş türküsü

Yaşamımın çobanı yüreğim

Güder sürülerini başıboş şimdi.

Aşık Veysel Şatıroğlu, Beserek Dağı'nı şiirleştirmiş gönül gözüyle görerek...

Arzusun çektiğim Beserek Dağı,

Elvan elvan çiçeklerin açtı mı?

Çevre yanın, güzellerin otağı,

Bizim eller yaylasına göçtü mü?

Güney tarafında kurban pınarı,

Kalktı mı Mezarlı boyunun karı?

Garip öter meşeliğin kuşları,

Yavru şahin yuvasından uçtu mu?

Doğusu Beyyurdu, Şahin kayası,

Batısı aşılık taştır boyası,

Üçoluk'tan geçer Türkmen mayası,

Sultan sularından suyun içti mi?

Yeşil atlas giymiş dağlar süslenmiş,

Mescit köyü eteğine yaslanmış.

Şeme dağı duman olmuş, puslanmış,

Sivralan'a nur, rahmet saçtı mı?

Zaman gelip göçler geri dönerken,

Güzellerin yaylasından inerken,

Dilberler doldurup bade sunarken,

Veysel şatır hatırlara düştü mü?

Görev yaptıkları ilçeyi eğer sevmişse bir kaymakam, güzellikler kadar acılar, özlemler de dile gelir. **Kemal Katıtaş**, kaymakamlık yaptığı Kiğı'yı şiirleştirmiştir.

*Karakoçan'dan ayrılır yolu,
Heyelan doludur hep sağı, solu,
Kederden halkının gözleri dolu,
Bak neler söylüyor dili Kiğı'nın.*

*Altı yüz senedir yazım karalı,
Dumanlı dağlarım, sıra sıralı,
Söyletmeyin beni kalbim yaralı,
Kuma hasret kalmış yolu Kiğı'nın.*

*Köprüler yıkılmış, yollarım viran,
Tabiat zalimdir, vermiyor aman.
Sahipsiz kalmışım beklerim derman,
İki büklüm olmuş beli Kiğı'nın.*

*Mazim şerefli dir baha biçilmez,
Koyunu, kuzudan asla seçilmez
Peri suyu azgın, yaya geçilmez
Çok canlara kıyar, seli Kiğı'nın.*

*Yüce dağlarım da dumanım tüter,
Yeşil bağlarım da bülbüller öter,
Cevizim, çirişim aleme yeter,
Dört mevsimde solmaz gülü Kiğı'nın.*

Güzelleme ustası ozan **Ebet Mahir Yalnız**, dağlara, özellikle de Ilgazlara vurgundur.

*Yolun düşün de Ilgaz'a,
Dağı bir gör nice olur?
Eteğinde gün doğarken
Doruğunda gece olur.*

Yeşil esiş gözünüzde,
Çam kokusu özünüzde,
Uçurumlar dizinizde,
Dağı bir gör nice olur?

Ana yüzünden de temiz,
Şırıl şırıl sular akar;
Bu dağlarda her sevgimiz
Burcu burcu, çam çam kokar.

İsmail Cemal Turan, Kağızman'a güzelleme yazıyor.

Cenubunda karlı sıra dağlar var,
Manzaralı bir hoş halli Kağızman.
Zümrüt çimenleri meyve bağları,
Misli cennet allı güllü Kağızman.

Neler de yaratmış Hazreti Hünkar,
Bağlarında çeşit çeşit narı var,
Her bir tarafında çiçekler açar,
Sarı nergis, kızıl güllü Kağızman.

Cemal'im gönlümün ziyneti sensin,
Onbeş kazamızın cenneti sensin,
Kars ili ağzının lezzeti sensin,
İşler kaya tuzu, durmaz Kağızman.

Mustafa Seyit Sutüven, Kaz Dağının ünlü çağlayanına güzelleme yakmış.

Bir kayadan duman duman,
On iki metre atlayan,
Dağ kokusuyla yüklü su.

Boşluğa fırlayınca saç,
Düştüğü yerde kulaç
Mavi su, ak köpüklü su.

Şi'rin elindesin bugün,
Eski masalların bütün,
Canlanacak birer birer.

Akhalılar da bir zaman
Şair, ilahe, kahraman,
Şi'rini burada içtiler.

Hepsi tapardı rengine,
Rastlamamıştı dengine,
Hiçbiri mor Teselya'da.

Öyle fusunludur bu yer,
Şi'rine borçludur Homer,
Çünkü senindir İlyada.

Eski uzun zamanların,
Tiğ gibi kahramanların,
Türküsi'dür yanık sesin.

Dağda hayat uyandıran,
Taşları duygulandıran,
Örgülü bir ilahesin.

Behçet Kemal Çağlar, yurdu dağ dağ, ırmak ırmak şiirleştiriyor.

Ot görmemiş bozkırlar, kat kat yeşil yamaçlar,
Anadan doma keller, topukta sırma saçlar,
Keskin dertler, kestirme ilaçlar diyarı hey!

Ey Meriç'ler, Seyhan'lar, Sakarya'lar, Murat'lar,
Malazgirt'ten, Mohaç'a koşup giden al atlar
Sınır bekleyen yağız suratlar diyarı hey!

Tanrı yeşili zeytin, çoban yeşili söğüt,
Halk türküsünde isyan, ata sözünde öğüt,
Ey gümüş, kömür, demir ve kükürt diyarı hey!

*Kız gibi ceylanların, ceylan gibi kızların,
Ötmez olmuş kuşların, ötüp duran sazların,
Ve sözün kısacası: Bizlerin diyarı hey!*

Halit Fahri Ozansoy, yurdu bir destanla dillendirmiş...

*O kadar dolu ki toprağın şarla,
Bir değil, sanki bin vatan gibisin,
Yüce dağlarına çöken dumanla,
Göklerde yazılı, destan gibisin.*

*Bir yandan hep böyle taştın, köpürdün
Bir yandan cefalı bir ömür sürdün,
Fakat ne derece ezildinse dün,
Şimdi yine tunçtan kalkan gibisin.*

Kemal Katıtaş, Daday ilçesini şiirleştirmiş.

*Efkar doldu yine taşıyor sinem,
Nedir ki sebebi, bilmek istedim.
Aylar, yıllar geçti dolmuyor çilem,
Hasretlik pasını silmek istedim.*

*Ballıdağ hastaya şifalar verir,
Mayısa varınca karları erir.
Soğucu ova da piknik yeridir,
Bir Pazar gününde kalmak istedim.*

*Daday'ın bülbülü her seher öter,
Gün gelir bu özlem, bu aşk da biter.
Zamanı gelince her memur gider.
Her gelende bir şevk görmek istedim.*

*Kış gelince Selalmaz'a yol gitmez,
Çavuşlu, Beykoz'un dertleri bitmez.
Ateş olmayınca duman hiç tütmez,
Gerçek derde derman olmak istedim.*

Öğretmen **Adil Turan** yurduna vurgunluğunu şiirleştirmiş:

Ekin biçtim tarlalarında demet demet

Kaval çaldım, koyun güttüm yaylalarında,

Tuza bandım ekmeğimi,

Kolumu yastık yaptım düzündü, bayırında;

Dizimde kuvvet, torbamda katık,

Damarlarımda dolaşan memleketim.

Gözlerin ne güzel deniz mavisini,

Ormanlar urban olmuş yeşil yeşil,

Uzanır kolların nehirler boyu,

Sıcak kucağında saadetim.

Nice türküler yakıldı senin için;

Destanlar düzüldü bayrak bayrak.

Davullar vuruldu, dize geldi zeybeklerin;

Kapında nöbet bekledi yıllar yılı.

Gençliğim, heyecanım, gayretim.

Göz nuru, içinde sevda;

Elimde saz, dilimde türkü memleketim.

Türkiye, doğduğum;

Türkiye, doyduğum;

Türkiye, konduğum yurt.

Yoluna can,

Yoluna kurban,

Yoluna aklımı verdiğim toprak.

Adını "sevgili" koyduğum vatan.

Aşkım, imanım, hasretim.

Beşiğimi salladın, sendedir mezarım;

Ve sen gönlümde yatan memleketim.